

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Лагно Анастасії Андріївни
на тему «Розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування (галузь знань 07 – управління та адміністрування)

1. Актуальність та обґрунтованість вибору теми дослідження, її зв'язок із планами наукових робіт.

Банківська система задовольняє багаточисельні потреби сучасного суспільства, надаючи широкий спектр банківських продуктів і послуг, використовуючи нові можливості прогресивних технологій і генеруючи фінансові інновації. Водночас, банки постійно стикаються з загрозами фінансової безпеки, витокami яких є як зовнішні, так і внутрішні джерела. Виявлення загроз, управління вразливостями і ризиками є критично важливим для забезпечення фінансової стійкості і фінансової стабільності, дотримання вимог нормативно-правового регулювання і збереження довіри до банківської системи. Тому вирішення наукового завдання виявлення, розпізнавання, оцінки загроз і ризиків, пом'якшення їх несприятливих наслідків впливу на фінансову безпеку банківської системи є актуальним.

З огляду на зазначене, тема дисертаційної роботи А.А. Лагно «Розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України», відповідає потребам сучасності та є актуальною.

Ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє стверджувати, що вона має чітку структуру, широку інформаційну базу, відзначається логічною послідовністю викладення матеріалу, що сприяє всебічному висвітленню обраної теми. Визначені об'єкт, предмет і завдання повністю узгоджуються з метою роботи та відповідають її внутрішньому змісту.

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету і кафедри. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка «Забезпечення фінансової стабільності фінансового сектору економіки України на засадах сталого розвитку та в умовах новітніх епідеміологічних викликів» (№ ДР 0121U113271).

3. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації підтверджують належний рівень теоретичної підготовки Лагно А.А., свідчать про обізнаність здобувача з результатами наукових досліджень широкого кола вчених, що підтверджується кількістю опрацьованих наукових праць (276 джерел, у тому

числі англomовної наукової інформаційної бази), порівнянням різних точок зору на досліджувану проблему, узагальненням теоретичних засад і проблемних аспектів: природа фінансової безпеки банківської системи; розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи; побудови систем оцінювання ризиків і загроз фінансової стабільності; оцінки рівня фінансової безпеки банківської системи України; інструментів підтримки фінансової стійкості та управління фінансовою безпекою банків в умовах кризових явищ і трансформаційних процесів.

Усе це дало змогу здобувачу сформулювати мету дисертаційної роботи, що полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад, удосконаленні методичних підходів і розробці практичних рекомендацій з розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України. Досягнення мети дисертаційної роботи забезпечено належним рівнем виконання наукових завдань, що логічно виходять з поставленої мети та безпосередньо корелюються із отриманими дисертантом елементами наукової новизни.

4. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів і запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Матеріали дисертації та публікації дисертанта визначають високу обґрунтованість основних наукових результатів, положень наукової новизни та висновків, сформульованих в роботі. Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність й новизна забезпечуються надійною методологічною основою дослідження, що базується на: загальнонаукових і специфічних методах наукового пізнання, положеннях сучасної фінансово-економічної науки, а саме теорій фінансів, банківської справи, портфелів, ризиків, фінансової нестабільності, фінансової безпеки; використанні інструментів системного, комплексного і сценарного підходів; застосуванні методів економіко-статистичного, абстрактно-логічний, порівняльно-аналітичний, монографічний, експертних оцінок, компаративного та ситуаційного аналізу, концептуального моделювання; прийомів графічної і табличної візуалізації теоретичного та емпіричного матеріалу.

5. Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, розроблених особисто дисертантом. Детальне вивчення змісту дисертації, представленої на рецензування, дозволяє стверджувати, що в роботі сформульовано та обґрунтовано сукупність положень, що характеризуються науковою новизною і свідчать про особистий внесок А.А. Лагно у поглиблення теорії та практики розпізнавання загроз і усунення

ризиків для формування надійної системи забезпечення фінансової безпеки банківської системи України.

Найбільш значущими науковими результатами дослідження А.А. Лагно, які мають теоретичну і практичну новизну і цінність вважаємо:

1. Розробку концептуальних моделей за рівнем наукової новизни - *вперше*

1) оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі, що включає одержання оцінок ефективності стосовно: розробки процедур виявлення загроз і методів управління ризиками; моніторингу, аналізу та оцінки загроз і ризиків; забезпечення оптимальної структури фінансово-господарських операцій і внутрішнього контролю; оптимізації співвідношення фінансових ризиків та прибутковості, управління активами та пасивами; інструментів управління ризиками; вибору стратегій попередження / протидії / локалізації загроз і усунення / мінімізації / пом'якшення ризиків; гарантування банківських вкладів / страхування ризиків; інформаційного забезпечення розпізнавання загроз і ризик-менеджменту; вживаних попереджувальних заходів для запобігання / протидії / локалізації загроз; та інші. Такий комплексний підхід дозволяє максимально повно врахувати весь спектр загроз і ризиків і надати всебічну оцінку ефективності системі заходів, які спрямовані на їх попередження, виявлення і нівелювання, що сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки банківської системи;

2) можливостей (обмежень) управління ризиками банку, що передбачає оцінку ризиками за профілями ідентифікованих ризиків, визначенні обмежень застосування методів регулювання ризиків, інформуванні про доцільність виділення ресурсів за виявленими ризиками або спрямування їх на покращення можливостей у ключових сферах управління ризиками, оцінці результативності і ефективності системи управління ризиками банку. Такий підхід відноситься до *діагностичного інструменту, який* здатен поліпшити ризик-менеджмент банку в цілях забезпечення його фінансової безпеки.

2. *Удосконалення теоретичного базису фінансової безпеки* в частині розширення:

1) класифікації різновидів загроз фінансової безпеки (ФБ) банківської системи за рахунок ознак: «характер виникнення», як об'єктивно-суб'єктивні; «вид» – воєнні, «ступінь небезпеки» – значущі, істотні, допустимі, критичні, катастрофічні; «рівень управління» – загрози ФБ банківської інфраструктури; «просторовий розмах» – загальнодержавні. Це сприяє підвищенню обґрунтованості заходів з виявлення загроз ФБ банківської системи;

- 2) класифікації різновидів ризиків банківської системи завдяки включенню нових, зокрема за ознаками: «рівень впливу» – катастрофічні, високі, мінімальні, значні; екзистенціальні (спричиняють постійні серйозні негативні наслідки); такі, що спричиняють незворотні наслідки; «тип» – фінансової кризи, інфраструктурні, трансляційні; «характер» – акціонерні, андерайтингу; «форми прояву» – односторонні, двосторонні; «можливість протидії» – ризики, від яких можливий повний захист / частковий захист чи дія яких може бути пом'якшена / від яких практично не можна захиститися. Це дозволяє покращити ризик-менеджмент банку;
- 3) систематизації індикаторів ФБ банківської системи шляхом виокремлення таких груп індикаторів: інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні, ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, інфляційної, капіталотвореної безпеки, фінансового стану, фінансової незалежності, фінансової рівноваги, фінансової стабільності, фінансової гнучкості, індикатори фінансової надійності, платіжних систем. Це підвищує якість кількісної оцінки і ґрунтованість прийняття рішень забезпечення ФБ банківської системи.

3. *Набуття подальшого розвитку* тлумачення поняття фінансової безпеки банківської системи, яке, на відміну від існуючих, відрізняється: уточненням її як стану функціонування за відсутності конфліктів грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, банківської і макроекономічної політики; визначенням цільової мети досягнення фінансової стійкості/ стабільності / надійності, соціально-економічної ефективності використання фінансових ресурсів, нарощування фінансового потенціалу за наявних й потенційно можливих викликів, загроз і ризиків; підкресленням необхідності проведення системи поліаспектних і збалансованих заходів зі сприяння фінансовій стабільності; врахуванням умов забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій, посилення наявних і потенційних можливостей;

4. Обґрунтування складових ФБ банківської системи *набуло подальшого розвитку* за рахунок виокремлення таких характеристичних особливостей: 1) *безпека фінансових стійкості / стабільності*, що визначає такий стан банківської системи, як захищений від викликів і загроз, здатний до відбиття негативних / небезпечних впливів, максимального зменшення / уникнення ризиків і компенсації завданих збитків, збереження рівноваги банківської системи; 2) *безпека розвитку*, як спроможність до реалізації змін без утрати фінансової стійкості / стабільності, вдосконалення функціонування, свідомого прийняття контрольованих ризиків, що не загрожують її існуванню для якісної зміни фінансового становища банківської системи. Це підкреслює

зміну станів і важливість адаптивної динаміки забезпечення ФБ банківської системи.

5. *Розвинуто перелік загроз ФБ банківської системи* шляхом введення таких, як: загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ; загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; форс-мажорні загрози; загрози деструкції. Це є корисним для розробки рекомендацій і пропозицій формування дієвої системи забезпечення ФБ банківської системи.

6. Обґрунтування взаємозв'язку фінансової стійкості, фінансової стабільності, фінансової надійності та ФБ банківської системи, яке дозволило автору *розвинути поняття «фінансова надійність банківської системи»*, доводячи його комплексність через характеристичні прояви функціональності, ресурсної достатності, здатності вчасно та повністю виконувати свої фінансові зобов'язання перед усіма економічними агентами, результативності, несхильності до надмірних ризиків і довіру. Такий підхід дозволив автору виявити мотиви цільової зацікавленості стейкхолдерів (держава, суспільство, центральний банк, банки, інвестори, клієнти та ін.) у забезпеченні / підвищенні надійності банківської системи.

До позитивних аспектів дисертації також варто віднести критичний аналіз вітчизняної нормативно-правової бази, невирішених проблем державного регулювання та діючих в банках систем антикризового управління щодо забезпечення фінансової безпеки, адаптивного реагування на загрози та управління ризиками банківської системи, а також узагальнення запроваджених урядом і Національним банком України заходів для підтримки фінансової стабільності під час воєнного стану. Позитивним також є врахування автором тенденцій процесів цифрової трансформації та їх впливів, приділення уваги ESG-фінансуванню й управлінню ESG-ризиками, ESG-факторам в цілях фінансової безпеки і сталого розвитку банківської системи України.

6. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях. Основні наукові результати дисертації висвітлені у 6 наукових публікаціях, у т.ч. 3 статтях у фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз. Загальний обсяг публікацій становить 4,0 д.а., у тому числі дисертанту належить 3,46 д.а.

Аналіз наукових праць свідчить про належний рівень обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети (поставленого завдання) і

висновків, відповідність вимогам Наказу МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» № 1220 від 23 вересня 2019 р. (зі змінами).

Спираючись на Довідку про дотримання вимог академічної доброчесності, можна констатувати про дотримання таких вимог і відсутність у дисертації та наукових публікаціях текстових запозичень без посилання на джерело, що мають ознаки плагіату.

7. Апробація основних результатів дослідження на конференціях, симпозіумах, семінарах. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дисертації пройшли апробацію на 3 всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях.

8. Наукове значення виконаного дослідження із зазначенням можливих наукових галузей і розділів програм навчальних курсів, де можуть бути застосовані отримані результати. Окремі положення дисертаційної роботи є корисними для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти за освітніми програмами спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», зокрема при складанні навчальної програми і підготовці методичного забезпечення дисциплін «Безпека банківської діяльності», «Управління фінансовою стабільністю банку», «Фінансова стабільність суб'єктів господарювання» (довідка від 23.02.2023 № 4601-62).

9. Практична цінність результатів дослідження із зазначенням конкретного підприємства або галузі народного господарства, де вони можуть бути застосовані. Сформульовані в роботі науково-практичні рекомендації є обґрунтованими та такими, що мають практичну цінність, що підтверджується впровадженням, зокрема: обґрунтована система заходів аналітичного, моніторингового, управлінського, інформаційного, організаційного, ресурсозабезпечувального характеру стосовно убезпечення банківської системи від загроз і ризиків її фінансової безпеки при підготовці програмних документів і покращення координації дій всіх ланок вітчизняної банківської системи (Асоціацією українських банків, довідка від 1.03.2023 № 07.01.21); пропозиції до побудови системи забезпечення і підвищення рівня фінансової безпеки банку в частині визначення різновидів, критеріїв і показників, схем і методів оцінки ефективності виявлення/ розпізнавання/ попередження загроз і усунення/мінімізації ризиків (АТ «Комерційний індустріальний банк», довідка від 23.02.2023 № № 04/1200).

10. Дискусійні положення та зауваження за змістом дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, разом з тим зауважимо, що в роботі виявлено низку недоліків і дискусійних положень, зокрема:

1. Вважаємо, представлене автором удосконалення класифікацій різновидів загроз ФБ банківської системи (с. 32-33) і ризиків (с. 43-45, 70-71), а також твердження автора: «Загрозами ФБ банківської системи є й: фінансова глобалізація, нестійкість міжнародних фінансів, зростання тіньової економіки й економічних злочинів, низька довіра до банківської сфери» (с. 38) були б більш повним, якщо б автор звернув увагу на нову парадигму розвитку фінансової сфери – децентралізовані фінанси (DeFi), розвиток і поширення якої сьогодні бачимо в розгортанні децентралізованої інфраструктури і децентралізованих сервісів, що створює нові загрози і ризики для сталої організації системи фінансових відносин, діяльності та взагалі існуванню деяких традиційних фінансових посередників, функціонуванню банківської системи.

2. На наш погляд, поряд з ФБ електронних грошей (с. 60, 70) і уразливістю банківської системи до валютного ризику (с. 86-88) внаслідок волатильності ринкової капіталізації криптовалют, сьогодні вже доречно більш уважно розглядати інші цифрові активи на базовій технології блокчейн (токенів і стейблкоїнів). Зокрема, стейблкоїни викликають значну занепокоєність, адже негативні події з їх використанням упродовж 2021-2022 рр. призвели до зростання технічних, фінансових і нормативних ризиків, що викликало негайне реагування з боку урядів, міжнародних організацій, центральних банків та фінансових регуляторів задля збереження фінансової стабільності. Це також важливо для України, яка входить до лідерів світової криптоіндустрії. Останньою інновацією від Міністерства фінансів на українському фінансовому ринку став перший випуск/погашення в 2022 р. криптокена UACB (Ukrainian Crypto Bond) із забезпеченням військовими облігаціями і розрахунком у стейблкоїні Tether (USDT). Свою позицію стосовно обігу віртуальних активів висловив НБУ, де визначив потенційні ризики для фінансової стабільності. Крім того, приєднання до ЄС потребуватиме узгодження регулювання віртуальних активів зі стандартом MiCA. Тому, цілком доречним було висловлення авторської позиції на рівні практичних рекомендацій.

3. Високо оцінюючи методологічний рівень узагальнення і систематизації теоретичних засад щодо загроз і ризиків ФБ банківської системи в Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи» стосовно наукових поглядів на сутність, елементну структуру і завдання механізму забезпечення ФБ

банківської системи (с. 78-83), деталізації інституційної інфраструктури системи моніторингу загроз (с. 195), визначення етапності методологічного підходу до фінансового убезпечення ланок банківської системи (с. 197), моделі оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз (с. 224), на нашу думку, автору варто було б все ж представити власне бачення механізму розпізнавання загроз з визначенням його принципів і структурно-функціональної сутності, а також можливу деталізацією алгоритмів розпізнавання на прикладі певного виду загроз, та наочно їх відобразити.

4. Враховуючи прагматичний характер Розділу 2. «Оцінка практики виявлення загроз фінансовій безпеці банківської системи України і усунення ризиків у цій сфері», на наш погляд, недоречним є наголошення на проблемах збалансованості структури банківської системи України, сутності, систематизації й класифікації викликів і загроз ФБ банківської системи та інших питаннях (с. 97-98) за результатами аналізу економічної наукової літератури.

5. Автор неодноразово підкреслює про обмеженість прийнятого переліку індикаторів з огляду на «здатність завчасно сигналізувати про накопичення і реалізацію ризиків» (с. 117), важливість урахування принципово нових загроз банківській безпеці в умовах цифрової трансформації, вплив якої «не відображає жоден із індикаторів» (с. 120), проте дисертація не містить пропозиції щодо розширення карти ризиків за рахунок їх включення з чітким поданням формалізації нових індикаторів, апробації і одержання оцінок, висновків.

6. Позитивно оцінюючи проведену автором роботу в підрозділі 2.3 щодо детального аналізу впливу загроз і ризиків на забезпечення складових фінансової безпеки (депозитної, кредитної, валютної, боргової, прибуткотвореної) вважаємо, що цілком доречним було б проведення його на мезорівні для груп банків (про важливість чого наголошувалось автором на с.94) за авторським науково-методичним підходом, який передбачив би наявність індикаторів, які можна було вважати передвісниками загроз і накопичення ризиків.

7. На нашу думку, дискусійним є авторське бачення наступництва ризиків і загроз ФБ банківської системи (рис. 3.1 с.178), адже вважаємо, що первинною є загроза, як подія, яке може призвести до збитків, шкоди або втрат, а вторинним ризик, як вже ймовірність того, що останні можуть виникнути. Крім того, на наш погляд, кожна загроза здатна активізувати інші окремі або навіть сукупність загроз, які надалі запускають потенційні ризики або продукують нові. Підтвердженням цього може слугувати пандемія COVID-19, яка призвела до загрози зростання державного боргу багатьох країн та кіберзагроз, зокрема останні отримали назву «пандемії кіберзагроз», відповідно до чого виникли ризики певних втрат. Іншими прикладами є гібридна війна 2014 року і

повномасштабна війна 2022 р. з породженням валютної, банківської та боргової криз 2014-2015 рр., зростання державного боргу на межі гранично допустимого рівня відносно ВВП, безпрецедентний структурний профіцит ліквідності банківської системи та інше, що призводить до зростання сукупності пов'язаних ризиків. Поряд з цим, здається, що не дуже коректно розглядати дуальний зв'язок «загрози-ризиків» суто лінійно, доречно застосовувати принцип ієрархічної декомпозиції з позиції масштабу загроз і ризиків для національної економіки і банківської системи.

8. Враховуючи прикладний характер розділу 3 «Напрями вдосконалення розпізнавання загроз та усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України», вважаємо, що переважна більшість пропозицій і рекомендацій є конструктивними, але деякі з них все ж мають декларативний характер без уточнення яким чином це зробити або навіть навіщо це робити, наприклад, «Слід реорганізувати структуру КБ, формуючи її на двох рівнях...» (с. 183), «Слід посилити орієнтацію чинного механізму державного регулювання банківської діяльності на потреби української економіки...» (с. 185). Пропозиція автора стосовно кількісних і якісних індикаторів ФБ банківської системи (с.212-220), об'єднаних у 17 груп (інституціональні / структурно-інституціональні, монетарні, ресурсної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної та інших складових ФБ), потребує метричної формалізації і акценту на те, які з них вже є вживаними, а які запропоновані особисто автором. Теж саме стосується критеріїв ефективності системи забезпечення ФБ банківської системи (с.220-221), оцінки ефективності виявлення / розпізнавання загроз ФБ і ризик-менеджменту в банківській системі (с.222-223), оцінка результативності моделі управління ризиками КБ (с.226).

9. Відмітимо, що надані в дисертації рисунки (рис. 1.2, 2.3, 3.2, 3.8, 3.11, 3.12) інформаційно перенасичені текстом та однотипні за стилем подання, що ускладнює їх сприйняття та зменшує наочність. Крім того, неналежне стильове оформлення, надмірне використання курсивного і напівжирного начертання значних за обсягом фрагментів тексту ускладнює цілісне сприйняття змісту дисертації (с.70, 73-75, 121-122, 232-234 та інші).

11. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Вважаю, що дисертація Лагно А.А. «Розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України» є завершеним актуальним науковим дослідженням і розв'язує конкретне наукове завдання, що полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад і науково-методичного інструментарію розпізнавання загроз і усунення ризиків для

формування ефективної системи забезпечення фінансової безпеки банківського системи України, що відповідає паспорту спеціальності 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування», має наукову новизну та практичне значення.

Дисертація «Розпізнавання загроз і усунення ризиків у забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України» відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка Лагно Анастасія Андріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування».

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри фінансів та обліку
Територіально відокремленого структурного
підрозділу «Черкаське навчально-наукове
відділення Львівського національного
університету імені Івана Франка»

Н.М. Пантелєєва